

Hermeneutički zahvati u razumijevanje i značenje pojmova *techné*, tehnika i tehnologija u svjetlu Heideggerove misli

DŽANA RAHIMIĆ RAMIĆ¹

*Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet
Bosna i Hercegovina*

Sažetak: Istraživanje pod naslovom *Hermeneutički zahvati u razumijevanje i značenje pojmova techné, tehnika i tehnologija u svjetlu Heideggerove misli* upućuje na distinkciju pojmova grč. *techné* i današnjeg tehnika. To je nužno pitanje kojim se bavi čovjek u susretanju sa izazovima novog doba, kroz koje se dešava nezaobilazna transformacija kako naučnih oblasti tako i čovjekovog mjesta u modernom svijetu. Bavljenje ovim pitanjima suštinsko je određenje filozofije kod koje mora biti odgovornost da misli o suštinskim pitanjima egzistencije i tehnike. Mišljenje u kojem se preuzima odgovornost kako za čovjekovu izgradnju stvarnosti tako i za cjelokupnu sliku svijeta u kojem čovjek uvijek jest prisutan kao onaj uz čiju prisutnost uvijek stoji naučno-tehnički razvoj, zadatak je filozofije. Rad će biti baziran na antičkom značenju pojma *techné* te onome što je Heideggerova interpretacija pojma *techné* i razumijevanja tehnike.

Ključne riječi: moderna tehnika, *techné*, tehnologija, znanje

Uvod

Nužnost pitanja o tehnici i napretku tehnologije pokazuje se u činjenici da pitanje tehnike i čovjekov odnos prema tehnici i tehnologiji nije pitanje koje je prisutno samo u određenom vremenu ili za određenog pojedinca, već je, naprotiv, pitanje koje se tiče svakog vremena i svakog pojedinca na planeti danas. Pored toga, prisutnost umjetne inteligencije i digitalnih platformi također dokazuju onemogućenost ignoriranja tematike obuhvaćene naslovom ovog istraživanja. Onemogućenost ignoriranja tehnike i tehnologije, kao i našeg odnosa prema njima, „opravdanje“ je i poziv je za kako filozofsko mišljenje tako i za preuzimanje odgovornosti za pitanja koja se tiču filozofije koja nastoji shvatiti suštinu ove problematike. Dovoljno je, smatram, stoga ovdje pozvati se na Heideggera: „Posvuda smo neslobodno prikovani za tehniku, bilo da je strasno afirmiramo ili

¹ dzana.rahimic@ff.unsa.ba

nijećemo. Najgore smo pak izloženi tehničari kada je posmatramo kao nešto neutralno; jer ta nas predodžba, kojoj se danas naročito naginje, čini potpunoma slijepima spram biti tehnike“ (Heidegger, 1972: 91). Dakle, činjenica je da smo „bačeni“ u sveprisutnost kako tehnike i tehnologije tako i čovjekovog odnosa spram njima. Međutim, jednako tako, činjenicom treba razumijevati i razmatranje šta je ono što tehnika može uraditi pojedinačnom čovjeku i društvu u cjelini, proučavajući ova pitanja, svakako, iz različitih disciplina, kao što su metafizika, filozofija nauke, politike, etike, filozofije tehnike itd.

Sve naučne oblasti koje stoje pred izazovom novog doba i koje je tehnologija transformisala i koje transformiše trebaju pomoć metafizike o pitanju tehnike i pitanju ljudske pozicije u ovim transformacijama, odnosno pored moralne i pravne imamo i metafizičku odgovornost za pristupanje, dodatnom, kritičko-filozofskom mišljenju koje analizira i pred nas donosi znanje kako se nositi i ovladavati tehničkim i tehnološkim naprecima koji, neupitno, utječu kako na našu materijalnu tako i duhovnu, sliku svijeta stvarnosti i kako shvatiti njihovu suštinu. „Tehnika nije isto što i bit tehnike... Tako isto i bit tehnike nije apsolutno ništa tehničko. Stoga nikada ne iskušavamo naš odnos prema biti tehnike, dokle god predočujemo samo ono tehničko“ (ibid., 90).

Danas se pojmovi sve više upotrebljavaju na način „potiskivanja“ i takoreći *izguravanja* jednoga od strane drugog pojma, koji nastoji postati dominantniji u upotrebi. Makar je takvo stanje u upotrebi pojmova *techné*, tehnika i tehnologija, a koji, činjenica je, zaokupljaju čovjeka i društvo današnjice. Moderno tehničko društvo sužava, zamjenjuje i pogrešno se koristi temeljnim pojmovima kojima operira. To se pokazuje kroz praksu koja se neopravdano grčkim pojmom *techné* koristi sinonimno s pojmom tehnika i tehnologija, a zatim i pojam tehnika na način da potiskuje pojam tehnologija. Stoga je ovdje osnovna namjera pokazati koliko je zapravo nužno i potrebno razjasniti distinkciju navedenih pojmova, tako je razumijevati i upotrebljavati. Značajno je da se istraživanjem ovakvih uputa pokazuje i otkriva značaj terminologije, posebno u smislu odrednice da kretanje određenog pojma, poprimanje proširenih značenja, znači proces koji jest mišljenje. Filozofske škole dvadesetog stoljeća dale su okvire i doprinijele definisanju sadržaja filozofije tehnike i tehnologije. Različiti filozofski pristupi utemeljeni na različitim pogledima na filozofiju tehnike, s akcentom na određene aspekte filozofije M. Heideggera, trebaju poslužiti za razumijevanje procesa i orijentacije na polju filozofije tehnike i

čovjekovog odnosa s tehnologijom, uz primjenu i rasvjetljavanje filozofskog rječnika. Definiranje pojma *techné* (grč. umijeće, zanat), po *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, prvenstveno je ljudska vještina koja se temelji na općim načelima i može se podučavati.

Techné (grčki, „umjetnost“, „zanat“), ljudska vještina zasnovana na opštim principima i sposobna da se podučava. U tom smislu, ručni zanat poput stolarije je tehnika, ali i nauke kao što su medicina i aritmetika. Prema Platonu (*Gorgia* 501a), istinska tehnika razumije svoj predmet i može dati racionalan prikaz svoje aktivnosti. Aristotel (*Metafizika* I.1) razlikuje *techné* od iskustva na osnovu toga da *techné* uključuje znanje o univerzalijama i uzrocima, i da se može poučavati. Ponekad je 'techné' ograničena na produktivne (za razliku od teoretskih i praktičnih) umjetnosti, kao u *Nikomahovoj etici* VI.4. *Techné* i njeni proizvodi često su u suprotnosti s fizikom, prirodom (Audi & Audi, 1999).

U ovom istraživanju značenja, razlikovanja i rada na pojmu koji današnjem pojmu tehnika daje značenje i ono što *techné* osigurava da on nije isto što i pojam tehnike jest proizvođenje koje *techné* razlikuje od pravljenja i pokazuje da je jedan način znanja. Prema tome, *techné* se ne može razumijevati kao sinonim za modernu tehniku, jer *techné* izvorno upućuje na razumijevanje i proizvođenja, a tehnika na ovladavanje. O pitanju tehnike i pitanju čovjekove pozicije i odnosa s tehnologijom, tj. o pitanjima koja nas se tiču, koja ne možemo ignorirati ili zaobići, i koja utječu na formiranje naše slike svijeta, stvarnosti, kao izazova pred kojim stoje sve naučne oblasti novog doba, potrebna je metafizička intervencija, koja će razjasniti, pozicionirati i pokazati značaj razumijevanja i upotrebe ne na sinoniman, već nužno na način razlikovanja pojmova *techné* i tehnika.

Šta izvorno znači pojam *techné* i kakav značaj ima za značenje pojma tehnika?

Odgovor na ovdje postavljeno pitanje zahtijeva vraćanje na razumijevanje pojma *techné* onako kako su ga razumijevali i upotrebljavali grčki mislioci. Ovo vraćanje nužno je s obzirom na to da znamo da je *techné* pojam kojem pojam tehnika duguje svoje značenje, a čiji zahtjevi sve više ulaze u svakodnevni život i obavljanje poslova. Definiranje i razumijevanje značenja pojma *techné* podrazumijeva vraćanje na izvor riječi *techné*, kojem se moramo vratiti želimo li razumjeti i pozicionirati pojam današnje

tehnike i tehnologije, koji su neizostavni i sastavni dijelovi svakodnevnice i radnih zadataka modernog čovjeka. (Treba napomenuti kako se radi o vraćanju na široko filozofsko polje razvoja značenja i upotrebe pojma koji želimo jasno odrediti, a pri čemu je svakako obavezno voditi računa o povijesnoj odrednici istraživanja i pokazivanja značenja razvoja i značenja pojma koji pratimo.)

Proizvođenje i razumijevanje stvarnosti i našeg odnosa prema njoj utemeljene su u pojmu čije osnovno značenje upućuje na vještinu proizvođenja. Izvorno značenje pojma *techné*, kao i promjene u njegovom značenju, nužno je poznavati s obzirom na to da se, čini se, sve više riječ tehnika upotrebljava jednoznačno s grčkim pojmom *techné*. Izvorno značenje pojma *techné* upućuje na umijeće, na vještinu, na umjetnost, i kao takvo ne može se sveti na današnji pojam tehnike. *Techné* je skup određenih postupaka, ali i primjena sredstava za postizanje nekog korisnog cilja, odrednice su u kojima pojam tehnika, onakav kako ga mi danas upotrebljavamo, posebno podrazumijevanje vještine proizvođenja koja je, *uz techné*, utemeljuje i crpi svoje sadašnje značenje.

Dakle, značaj izvornog značenja grčkog pojma *techné*, koji je u tome da je praktična ljudska vještina i primjena principa uključenih u proizvodnju predmeta i postizanje ciljeva, što jest imanje, ali i način znanja po kojem znamo proizvesti, s tim da nikada ne znači vrstu praktičnog rada. Stoga je izvornost pojma *techné* u metafizici, za značenje pojma tehnika pokazuje se kao fundament u smislu da se značenje pojma tehnika ogleda u mogućnosti razlikovanja pojma *techné* i tehnika, kako opsegom tako i sadržajem. Ovako je Heidegger postavio temelj za razumijevanje tehnike, nužnim načinom povezanu za razumijevanje pojma, i *techné* pojmovima *episteme*, *poiesis* i *aletheia*. Takvo razumijevanje pokazuje da *techné* nije nastao u sferi tehnike, već u sferi znanja, i da blizina ovih pojmova s ciljem razumijevanja pojma tehnika za rezultat ima razumijevanje *techné* na način zanata i umjetnosti. Iz sfere znanja, u kojoj je nastao, *techné* je moguće prenositi kao umijeće, dok iz sfere tehnike, upotrebe, nije moguće prenositi kao umijeće. „Ne može se poreći to da se tehnologija nije smatrala barem relevantnom, a ponekad čak i centralnom za ova pitanja. Stoga je i naša trenutna sljepoća za ovu činjenicu čudna stvar“ (Casey, 1986: 2). Vraćanje na grčko značenje i upotrebu pojma *techné* znači određenje pravca razumijevanja i nemiješanje antičkog pojma i današnjeg pojma tehnika, a tako je jedino moguće doći do razumijevanja proizvođenja i djelovanja, što su temeljne odrednice ljudske stvarnosti.

Iz navedene sfere, sfere stvarnosti, otvoreno je pitanje o čovjekovoj poziciji kako u izgradnji i učestvovanju u stvarnosti tako i u njegovom odnosu prema svijetu tehnike i galopirajućem napretku i razvoju tehnologije. Stoga se značaj razumijevanja *techné* i značenje tehnike ogleda u mogućnosti da se o tehnici uopće misli na način da se definira značenje *techné*, pitanje tehnike jest u izvornom određenju koje joj daje smisao. Vraćanje na značenje riječi *techné* i otkrivanje značenja ove riječi horizont je za razumijevanje pitanja tehnike u filozofiji Heideggera. Heidegger u temeljne pojmove antike ne ubraja *techné*. Za njega, *techné* ima drugu važnost, koja se ogleda u razumijevanju modernog svijeta i nastanka tehnike. Međutim, niz je primjera u njegovim predavanjima u kojima on pokazuje na koji način se iz izvornih značenja antičkih pojmova može razumijevati ne samo *techné* nego i istina i drugi temeljni pojmovi metafizike. U određenju značenja *techné* i onoga što je značenje naše cjelokupne stvarnosti on se vraća izvornom značenju pojma *techné* kod Grka.

Istraživanje kojim se pronalazi izvorno značenje pojma *techné* na prvom mjestu znači vraćanje na grčko značenje ovog pojma, a to znači na filozofiju sofista, Sokrata, Platona i Aristotela. Iz navedenih sadržaja i odrednica mišljenja koje definiraju pojam *techné* omogućeno je značenje i upotreba pojma tehnika. Baviti se pitanjem određenja *techné* kod sofista znači baviti se razumijevanjem i značenjem podučavanja retorike, zatim kod Sokrata ovo pitanje istražujemo u onome što za njega jest učenje i znanje, i Platonovo određenje *techné* tražimo u njegovim dijalozima u kojima pronalazimo određenje filozofije kod sofista i kod Sokrata, kao i filozofske stavove samog Platona. Kako se značenje riječi sofist prvenstveno odnosi na sve ono što jest podučavanje, kao što u tom smislu sve što jest odgoj jest jedna posebna *techné*, određenje pojma sofist je na taj način izvorno povezano sa značenjem riječi *techné*. Izvornost je stoga pokazatelj nužnog vraćanja njemu i poznavanja za razumijevanje danas.

Pored toga što je pogrešno, jednako je i nedopustivo stavljati u zagradu pojam *techné* u današnjem svijetu tehnike i našem cjelokupnom odnosu s tehnologijom. Razumijevanje i značenje pojma *techné* ima ključnu ulogu u modernom svijetu tehnike, odnosno razumijevanja tehnike i našeg odnosa s tehnološkim naprecima. Stoga ovdje to i jest primarna namjera, pokazati značenje pojma, zaboravljeno ili namjerno izbačeno, koji je današnjem pojmu tehnike utemeljio i dao značenje, pojmu tehnike koji dodiruje svakog pojedinca u njegovom životnom svijetu i društvo u cjelini. Također

treba naglasiti da se prvo sistematsko razmatranje riječi *techné* javlja u Aristotelovoj *Nikomahovoj etici*: „Neka postoji pet načina na koje duša dolazi do istine uz pomoć izreka ili negacije, a to su: umjetnost, nauka, razboritost, mudrost, inteligencija“ (Aristotel, 1958: 1139b).

Nije li stoga *nepravедno* pojam tehnike i tehnologije pokazati u prvom planu, svakodnevno se baviti njime i konstantno mu, jer smo izazvani, pripisivati sve veću važnost i davati više prostora u realnom svijetu života, dok s druge strane pojam *techné*, onaj kojem tehnika duguje značenje, koji je utemeljuje i fundament je njenog postojanja i razumijevanja, a stoga i davalac njene danas planetarne važnosti, zaobilaziti, njim se ne baviti, pa čak ga i ne poznavati? Možemo li već na osnovu do sada navedenog govoriti o fundamentalnom pojmu filozofije i reći da je to na izvjestan način grčki pojam *techné*?

Transformacije naučnih oblasti danas, koje realizuje tehnika i tehnološki razvoj, trebaju metafizičku intervenciju, tj. mišljenje koje analizira i donosi znanje o tome kako se nositi s tehnikom i tehnološkim naprecima, koji sve više utječu na formiranje naše slike svijeta stvarnosti. Želimo li zaštititi našu ljudsku bit, proizvođenje, upućeni smo na nužno bavljenje porijeklom i razvojem ovih pitanja, metafizičkog temelja kojim ćemo graditi put čuvanja i razvoja mišljenja, djelovanja i proizvođenja *ugrožen* od sfere koja je suprotnost proizvođenja, tj. koja je puka upotreba već proizvedenog, što se pokazuje odnosom *techné* i tehnike.

Techné i Biti-u-svijetu (i svijetu tehnike)

Jedinstvo strukture *biti u svijetu* pokazuje značaj *techné* za naš moderni svijet tehnike i tehnologije. Jasno se to može vidjeti i u Heideggerovoj analizi momenata svijeta i našeg prisutva u njemu. Stoga je, „tubitak najprije i najčešće obuzet svojim svijetom“ (Heidegger, 1985: 129). Snage koje ovdje, *u svijetu*, odmjeravaju pojmovi *techné* i današnja tehnika, a time i naš odnos spram tehnologije, mogućnosti su sagledavanja značenja i načina izgradnje cjelokupne naše stvarnosti, *biti-u-svijetu*. To čime smo na prvom mjestu *obuzeti*, na šta smo upućeni i gdje jesmo, jest naš svijet. U tom svijetu u kojem naprosto jesmo *bačeni* događa se razumijevanje fenomena tehnika i naš odnos spram tehnologije, koji su sastavni i neodvojivi dijelovi našeg svijeta, pa je onda pitanje svijeta i naše pozicije u njemu ono što je prvotno pitanje mišljenja.

Tehnička vladavina predstavlja posljednju mogućnost mišljenja. To je mišljenje koje svoj kraj ima u planetarnoj tehnici. Takvo mišljenje dovodi do potpunog zaborava bitka, zaborava koji se ogleda u vladavini moderne nauke i tehnike. „Tehnička manipulacija predstavlja redukciju bivstvujućeg na objektivnost, na biće – objekt, što je ravno potpunom zaboravu bitka“ (Zurovac, 1986: 81) Upravo je obnavljanjem pitanja o bitku Heidegger htio da spasi mišljenje od vladavine tehnike koja vodi kraju mišljenja. Dakle, Heideggerovo mišljenje o zaboravu bitka i metafizike misli u „njihovom dovršenju u planetarnom gospodarstvu tehnike spram kojeg je kritički patos mislioca“ (Lačević, 2004: 136). Na tom tragu određeno je i tumačenje umjetnosti i nauke, za koje Heidegger ne dopušta da se nauka smatra nečim što proizvodi određeno bivstvujuće, tj. ne dopušta da se između umjetnosti i nauke stavlja znak jednakosti, jer u nauci nije moguće izvorno dešavanje istine. „Nauka nije izvorno dešavanje istine, već ono proučavanje već otvorene oblasti istine. Kada i utoliko ukoliko nauka izađe van okvira ispravnosti i dođe do istine, to jest do suštinskog razotkrivanja bivstvujućeg kao takvog, ona je filozofija“ (Heidegger, 2010: 44).

Suština istine je, stoga, sloboda, a tematsko područje neskrivenosti, tj. istine, jest filozofija uopće. U ovom određenju istine prepoznajemo i značenje *technéa* koje je Heidegger razumijevao kao proizvođenje koje nikako ne podrazumijeva upotrebu nečega već gotovog. Dakle, proizvođenje na koje on upućuje, u razumijevanju grčke riječi *techné*, jest raskrivanje koje nema ničega zajedničkog s upotrebom. Takvo proizvođenje, koje je raskrivanje, pokazuje neskriveno koje je izašlo iz skrivenosti. U navedenom otkrivanju događa se stvaranje, a u stvaranju onoga što se stvara događa se istina kao izvorna neskrivenost bivstvujućeg. Za razliku od navedenih odrednica onoga što je *techné*, tehnika je korištenje gotovog pribora, pa je jasno i to da u procesu tehničkog korištenja pribora ne može doći do dešavanja istine.

Heideggerovo objašnjenje smisla pojma *techné* kao vještog i temeljitog znanja koje otkriva i kao načina iznošenja u prisutnost, otkrivanja, ima namjeru da pokaže koncept *technéa* kao izvor današnjeg pojma tehnologija. Heidegger nema drugu namjeru osim impliciranja da se čovječanstvo i tehnologija kokonstituiraju od samog početka, što onda znači da su oboje trajni uslovi jedno drugome da budu ono što jesu. Ova ko-evolucija između čovjeka i tehnologije znači da nikada ne možemo pobjeći od tehnologije s obzirom na to da je samo naše biće od samog početka tehnološko. Drugačije

rečeno, tehnologija nikada nije samo ukupni zbir artefakata vani, nego je sam artefakt već rezultat našeg tehnološkog načina na koji se prema svijetu ponašamo, tj. *techné* (Adiwijaya, 2018).

Digitalizacija društva, vladavina tehnike i razvoj tehnologije transformiraju se i učestvuju u formiranju naše slike svijeta i naše pozicije koju imamo u svijetu digitalizacije, tehnike i tehnologije spram pitanja tehnike i same tehnologije, ali i pitanju koje se tiče nas samih i pozicije za koju se ovdje izborimo i imamo. U tom istom smislu i vrijeme globalizacije nije samo vrijeme složenosti, nego je istovremeno, ili čak i više, vrijeme paradoksa. Tradicionalne suprotnosti poznate nam kao što su one između prirode i tehnike, individualnog i kolektivnog, identiteta i razlike, čine se kao oni odnosi koji ne mogu odgovoriti zahtjevu da objasne sve veće paradokse, kao što navodi Ruin (2014), kada tehnika postane dio prirode i kada sama priroda postane tehnička, kada su suštinski pomiješane privatne i javne sfere, dok segregacija proizvodi druge načine, tada dijalektika i logika postaju pitanje za sebe. Ovim dolazimo do bitnosti koja je istaknuta na samom početku, o onoj metafizičkoj pomoći koja nam je potrebna u savremenom svijetu u kojem nas se prebrzo isporučuju očekivanja za adaptaciju i nameću izazovi u snalaženju i ovladavanju tehnikom i tehnološkim naprecima, u kojim se mišljenje smješta u drugi plan, a time i kategorija slobode i određenja istine. Protumačiti i analizirati teme Heideggerove filozofije koja danas ima sve veći značaj tema je tehnike i tehnologije, koji je urgentnim zadatkom danas proglasio zadatak koji znači razmišljati kroz sudbinu tehnologije i nevolje u koju ona stavlja čovjeka, koju je označio kao *Ge-stell* (po-stav).

Dakle, kao što je određeno ciljem istraživanja, za nas nužna tema jest tema mišljenja pitanja tehnike, tehnološkog razvoja i metafizičke pozicije kojom ćemo obezbjeđivati *spas* mišljenju od vladavine tehnologije i nalaziti rješenja za *nevolje* koje nam tehnika zadaje. I ne samo to, nego ćemo se i kretati na način da istražujemo i radimo na tom pitanju i preuzeti odgovornost poticanja mišljenja iz domena metafizike, etike, filozofije tehnike i slično, a sve to u pravcu traženja odgovora na pitanje šta tehnika može uraditi pojedincu i društvu. Tehnologija je preoblikovala, i bez stajanja nastavlja u istom smjeru, naše živote, svijet i stvarnost uslovima i načinima koje nam isporučuje, mijenja i ovladava prirodom, te nam omogućava kretanje sve većom brzinom, u *prirodnom i virtualnom prostoru* (Ruin, 2014).

Tragovi djelovanja tehnologije svuda su oko nas. Odgovori na probleme s kojima se suočavamo sve hitnije postaju oslanjanje na više tehnike i nove tehnologije. Na tom tragu nužno se postavlja pitanje kamo čovjek u svemu tome ide, „prema kojim novim poljima tehnologije“ (ibid.), i prema čemu se krećemo. U postavljenom pitanju radi se o suštini čovjeka, koja je određena proizvodnjom i mišljenjem, te je u tom pravcu, u pravcu čovjeka i njegove pozicije u svijetu, i bilo nužno ispitati odrednice značenja pojma *techné*. Kako pitanje tehnike i čovjekov odnos prema tehnici i tehnologiji nije pitanje samo jednog, prošlog vremena, već pitanje koje se veže za svako vrijeme, svakog pojedinca i svako društvo, današnje sveprisutnosti umjetne inteligencije, tehnološkog napretka i digitalnih platformi, koje nam dokazuju nemogućnost ignoriranja navedenog pitanja i upućuju na njegovu hitnost tako što posvuda ostavljaju tragove svoga djelovanja s kojima se čovjek nužno susreće, u onom obliku u kojem je Ruin istakao: „Ovo su hitna pitanja za svakoga na planeti danas, u svijetu koji sve više posreduje i održava tehnologija“ (ibid.).

Danas, kada se mišljenje o tehnologiji i tehnici dešava svuda, upućivati na filozofsko učešće u čovjekovom odnosu s tehnologijom, koji ne znači bavljenje povijesti tehnološkog razvoja, *postavljanjem granica između dobre i loše tehnologije* (ibid.), ili protivljenju njenim naprecima, treba uputiti na učešće koje se isključivo dešava na način da tehnologiju i naš odnos s njom učinimo predmetom i temom mišljenja, „artikulirati njeno značenje, te time odrediti i šta znači živjeti u tehnološkoj nevolji“ (ibid.). S tim je izvorno povezano i Heideggerovo opisivanje značenja čovjekove suštine, tj. njegove istine, kao i nastojanja da otkrije fundamentalno značenje pojma tehnike i da odgovori na pitanje u čemu je njena bit. U Heideggerovom raskrivanju značenja *techné* raskriva se da *techné* nije samo rad zanatlije ili rad umjetnika, već da *techné* izvorno pripada onome što je *poiesis*, to jest što je proizvodnje, a koje su uvijek u blizini riječi *episteme*, tako da znače razumjeti se u nešto ili znati se snalaziti u nečemu. To je zapravo takvo znanje kojim se znamo snaći u razjašnjavanju i objašnjava da je takvo znanje ono koje razotkriva, koje je istina. Prema stvarnosti čovjek se odnosi na takav način da proizvodi svoj svijet stvarnosti u koji je *bačen*. U tom odnosu otkriva se čovjekova bit koja jest u čovjeku datoj mogućnosti da proizvodi. Bitno je napomenuti da Heidegger kada govori o svijetu misli na svijet u koji je tubitak bačen, odnosno o onome *moći biti u svijetu* kao tubitkovo temeljnoj mogućnosti.

Zaključno razmatranje

Heideggerov esej iz 1953. godine *Die Frage nach der Technik* („Pitanje o tehnici“) danas je vrlo značajan i o njemu se diskutuje s novim doprinosom i novim značajem za filozofiju tehnike, filozofiju tehnologije, koju čini veliko istraživačko polje. Kroz Heideggerovo filozofsko mišljenje i spise, pored navedenog eseja, bitne za područje filozofije tehnike (*Doba slike svijeta, Izvor umjetničkog djela, Šumski putevi, Identitet i diferencija, Znanost i refleksija, Putni znakovi, O stvari mišljenja* i dr.), trudili smo se ovdje ispitati značenje pojma *techné*, zatim tehnika i tehnologija i istina i stvarnost, tj. nužnu diferenciju među ovim pojmovima. Ključna uloga ove diferencije pokazala se u odlučujućoj i originalnoj misli o pitanju tehnike u Heideggerovoj misli. Pitanja tehničkog i tehnike u njegovoj misli jesu pitanja koja prolaze kroz transformacije cjelokupnog rada.

Grčko shvatanje *techné*, izneseno u ovom istraživanju, jest shvatanje koje pripada polju koje Heidegger usvaja u značenju pojma i *techné*, zbog čega se može zaključiti da Heideggerova filozofska misao nema namjeru i nije osporavanje napredaka tehnologije i protivljenje tehnici, već je filozofska misao koja zastupa nužnu diferenciju pojmova u *techné* tehnika, a čime se tek daje mogućnost razumijevanja fenomena tehnika. Negativan smisao koji se veže za pojam *tehničko* nije rezultat Heideggerovog filozofskog mišljenja i postavki. Negativan smisao koji se veže za tehničko i za tehnologiju seže u devetnaesto stoljeće, a što se može razumijevati kao naslijeđe moderne. Umjesto za taj kontekst, Heideggerova filozofija veže se za značenje *techné* kao vještine proizvođenja, sposobnost vještog stvaranja nečega novog i nečega čega prije nije bilo, proizvođenje onoga što je novo, uz korištenje s vještinom, koje jest grčko shvatanje i upotreba pojma *techné* kojem se Heidegger i vraća i usvaja (uz istaknutu napomenu da ovakav hermeneutički zahvat zahtijeva maksimalnu opreznost s obzirom na to da se radi o pojmu koji kod Grka nema jedinstvenog određenja i odgovora, odnosno pojam *techné* znači puno stvari). Konsultovanje literature (nekih od Platonovih dijaloga, Aristotelove *Nikomahove etike, Politike, Retorike*) koja odgovara na pitanje značenja pojma *techné* kod Grka upućuje na to da je *techné* kako jedna od osnovnih intelektualnih osobina tako i znanje, koji *techné* određuju kao *racionalan kvalitet* povezan s pravljenjem.

Na kraju, otvorenim ostaje pitanje: može li čovjekovo uzdizanje kroz razum, i humanizam koji osigurava da ljudske vrijednosti budu poštovane, korigovati i zaštititi od transformacija koje se društvu dešavaju, ili je

analiziranje i razumijevanje smisla i kretanja transformacija obuhvatilo i samog čovjeka na način da je i on postao dijelom ove velike transformacije, tu-u modernom dobu čiji suštinski fenomeni su tehnologija i moderna nauka? Postaje jasno da filozofska pitanja i filozofski problemi jesu pitanje tehnike, napretka i razvoja tehnologije i umjetne inteligencije, informatičkog razvoja modernog društva te primjena umjetne inteligencije u tehničkom svijetu i današnjoj vladavini informatičke tehnologije i tehnološkog napretka, jer pitanje čovjeka, njegove suštine, moralnih vrijednosti, znanja i nauke, i njegovog svijeta, pitanja su izvorno filozofska, stoga je pitanje tehnike, čiji izvor je u grčkom pojmu *techné*, i čovjekov odnos s tehnologijom sasvim sigurno filozofski problem.

Literatura

- Adiwijaya, D. R. 2018. "Techne as Technology and Techne as Art: Heidegger's Phenomenological Perspective" *International Journal of Creative and Arts Studies* 5 (1): 13-24.
- Aristotel. 1958. *Nikomahova etika*. Beograd: Kultura.
- Aristotel. 1985. *Metafizika*. Zagreb: Globus.
- Audi, R., Audi, P. (eds.). 1999. *The Cambridge dictionary of philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Casey, T. K. 1986. *Technology And the Rise of Technique (Techne, Modern, Plato, Karl Marx, Heidegger)* (Doctoral dissertation, Duquesne University)
- Heidegger, M. 1972. *Pitanje o tehnici*. Zagreb: Centar za društvenu djelatnost omladine.
- Heidegger, M. 1985. *Bitak i vrijeme*. Zagreb: Naprijed.
- Heidegger, M. 2010. *Izvor umjetničkog djela*. Zagreb: AGM.
- Lačević, F. 2004. *Estetsko i ontološko-gnoseološki horizont: eseji o odnosu estetike i umjetnosti*. Zenica: Dom štampe.
- Platon. 1986. *Gorgija*. Beograd: Kultura.

Ruin, H. 2014. "Technology, Time and Existence. On Heidegger's thinking of Techne" *Time and Form: Essays on Philosophy, Logic, Art and Politicsm* 1-31.

Zurovac, M. 1986. *Umjetnost kao istina i laž bića*. Beograd: Matica srpska.

Hermeneutic interventions into the understanding and meaning of the concepts of *techné*, technique and technology in the light of Heidegger's thought

Abstract: This research highlights the distinction between the ancient Greek term *techné* and the more contemporary 'technology'. This is a necessary question that man deals with in meeting the challenges of the new era, through which the inevitable transformation of both scientific fields and man's place in the modern world takes place. Dealing with these questions is an essential determination of philosophy, which must be responsible for thinking about essential questions of existence and technique. The task of philosophy here is to form an opinion in which responsibility is assumed both for man's construction of reality and for the overall image of the world, in which man is always present as one whose presence always comes with scientific and technical development. The work will be based on the ancient meaning of the term *techné* and Heidegger's interpretation this term, as well as the understanding of technique.

Key words: modern technique, *techné*, technology, knowledge